

BUCOVINENI ÎN VIAȚA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ A ROMÂNIEI POSTBELICE (IV)*

VASILE I. SCHIPOR

Refugiul și destinul refugiaților bucovineni din iunie 1940 și, respectiv, martie–aprilie 1944, au reprezentat un teritoriu tabu în România înainte de evenimentele din 1989. După evenimentele din 1989 aceste teme încep să fie frecventate de către istorici în cadrul unor proiecte de sine stătătoare.

Pentru bucovineni – ca și pentru basarabeni – înțelegerile secrete dintre Hitler și Stalin, parafate în 1939, au avut urmări catastrofale, producând o tragedie europeană pentru mai multe generații.

La fel ca toți refugiații din toate locurile și din toate timpurile, refugiații din Bucovina sunt victime ale războiului. Evenimentele din 1940 și 1944 au produs o schimbare brutală a destinului lor. Ei își părăsesc casa și locurile natale, fugind din calea sovieticilor și devenind „vinovați politic” pentru că au fugit de pe teritoriul U.R.S.S. Statutul lor de refugiați este o vreme incert. Vina lor politică este deseori mascată prin indicarea locului de origine: „originari din Bucovina, stabiliți pe teritoriul R.P.R. după 1 iunie 1940”; „transfuși sau fugiți de pe teritoriul Uniunii Sovietice”¹. Locurile lor de rezidență sunt Banatul, Vâlcea, Câmpulung Muscel, Pitești, Brașov, București, Deva, Sibiu, Cluj, Oradea, Iași, Piatra Neamț, Gura Humorului, Rădăuți, Suceava, precum și unele localități rurale din preajma acestora (Cața, județul Brașov; Ițcani, Costâna – Suceava; Dornești, Țibeni – Rădăuți, Vama. Aici ei își reorganizează întreaga lor viață, depășind nu de puține ori trauma anilor '40 și marginalizarea socială prin calitățile lor recunoscute: „hărnicie, obișnuință de a face față greului, simț al

* Pentru întreaga problematică a temei, vezi un tablou mai amplu în *Bucovineni în viața cultural-științifică a României postbelice* (I), în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XVII, nr. 2 (35), iulie–decembrie 2010, p. 367–396; *Bucovineni în viața cultural-științifică a României postbelice* (II), ibidem, anul XVIII, nr. 2 (37), iulie–decembrie 2011, p. 575–613; *Bucovineni în viața cultural-științifică a României postbelice* (III), ibidem, anul XIX, nr. 1 (38), ianuarie–iunie 2012, p. 113–144.

¹ Conf. Ruxandra Cesereanu, *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Editura Polirom, Colecția „Plural M”, Seria „Idei contemporane”, 2006, p. 142–146.

Analele Bucovinei, **XX**, 1 (40), p. – , București, 2013

echilibrului, putere de adaptare, bună organizare a gospodăriei după modelul «neamțului», solidaritate familială și de grup»².

Ca și în cazul Aniței Nandriș³, credința în Dumnezeu, cultul familiei, grija aparte pentru copii, mergând adeseori până la sacrificiul de sine și dragostea de țară îi caracterizează pe refugiații bucovineni, ajutându-i să supraviețuiască în deceniile de după război și să se afirme chiar în viața socială, economică, științifică, literară și culturală din România.

Pentru convingerile lor politice, unii dintre refugiații bucovineni sunt arestați, condamnați și închiși. Puțini reușesc să plece în Occident, urmându-și destinul pe drumurile anevoioase ale exilului.

Continuând preocupările menționate mai sus (dar și altele din literatura istoriografică a problemei), lucrarea noastră aspiră să aducă un spor de cunoaștere în istoria temei, prin explorarea unui teritoriu al istoriei contemporane ocolit vreme îndelungată de către cercetători și înțeles de noi ca parte integrantă a patrimoniului cultural național și european. Totodată, facem precizarea că lucrarea noastră se află în intimitatea unor obiective cu semnificație aparte în Bucovina de astăzi: – stimularea, formarea și consolidarea unei conștiințe noi, moderne privitoare la valoarea patrimoniului propriu, ca parte integrantă a patrimoniului european; – apropierea de orizonturi noi de înțelegere și interpretare a faptelor ce aparțin acestui teritoriu al istoriei noastre postbelice; – stimularea interesului pentru cunoașterea despoșărită de clișee și stereotipuri a istoriei noastre recente; – menținerea vie a memoriei tragediei bucovinenilor din veacul trecut și „însănătoșirea reflecției morale” în spațiul public din România de astăzi și din vecinătățile sale.

Gândită astfel, în pofida multor dificultăți (risipirea bucovinenilor pe întregul teritoriu al României, migrarea unora dintre ei în Occident, precaritatea surselor și a resurselor destinate cercetării sistematice de teren, arhivă și bibliotecă, refuzul și uneori chiar teama multor supraviețuitori de a-și scrie amintirile, inapetența urmașilor pentru recuperarea memoriei familiei etc.), lucrarea noastră aspiră să devină un dicționar biobibliografic de interes, cuprinzând fișiere deschise pentru o largă categorie de bucovineni, de diverse naționalități și religii, refugiați din Bucovina și ordonate alfabetic. Toate acestea ilustrează, în primul rând, „prezența Bucovinei în evoluția cultural-științifică a țării”, despre care scria Traian Cantemir la începutul anilor '80 din

² *Ibidem*, p. 150

³ Vezi Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas, 1991, 184 p. Cartea, „o capodoperă spontană și naivă a deportării”, este premiată de Academia Română în 1992.

veacul trecut, printr-o remarcabilă „activitate creatoare”, astăzi insuficient cunoscută și valorizată⁴.

Nandriș, Gheorghe. Născut la 14 octombrie 1933 în localitatea Mahala, din județul Cernăuți. Fiul lui Florea Nandriș (1901–1965), fratele mai mic al lui Ion și Grigore Nandriș, care „n-a urmat școli înalte, îndeplinind dorința tatălui lor de a rămânea gospodar la coasă și la plug”, și al Agripinei, născută Fialcovschi (1909–2001). Aici își petrece copilăria și urmează primele două clase primare.

Refugiat în 1944 în Banat, unde își continuă studiile primare.

Absolvent al Liceului de Băieți „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, promoția 1952. Anii de liceu petrecuți la Rădăuți sunt „ani grei, încărcăți cu îngrijorări de tot felul și neajunsuri materiale”, dar totodată luminați de prietenii adolescente și de bogate aspirații. În perioada 1952–1958 urmează cursurile Institutului Medico Farmaceutic din Cluj. Intern, prin concurs, la I.M.F. Cluj, în perioada 1958–1959. După această dată, este medic de medicină generală în circumscripția sanitară Cristian, județul Sibiu (1959–1970). Din 1970, medic specialist de medicină internă. Doctorat în medicină în 1972, cu teza *Riscul profesional de accidentare*. Medic specialist în cardiologie din 1978, aceasta fiind cea de a doua sa specialitate. Medic primar de medicină internă, prin concurs, din 1979. Medic-șef al Secției de cardiologie a Spitalului Județean Sibiu, din 1988. Director al Spitalului Județean Sibiu (1977–1988), președinte al Colegiului Județean al Medicilor și Farmaciștilor (1979–1988), cercetător științific principal gr. I (1992–2003), vicepreședinte al Secției de Cardiologie Preventivă și Recuperare din România.

Medicul Gheorghe Nandriș elaborează, de-a lungul timpului, 92 de lucrări științifice, dintre care 60 văd lumina tiparului. Inițiator și conducător al unor programe de sănătate în domeniul bolilor cardiovasculare: program de profilaxie a reumatismului articular acut și cardiopatiei reumatismale (1979), program de profilaxie și combatere a hipertensiunii arteriale (1982), program național antitabagic, comandat și premiat de Societatea Română de Cardiologie (1996), program național de prevenire a bolilor cardiovasculare, aprobat și promovat de Academia de Științe Medicale din România (1996). Inițiator, în 1993, al acțiunii Ziua Inimii, devenită, începând din anul 2001, Ziua Mondială a Inimii. Pensionat în 2003, continuă să lucreze în cadrul Cabinetului

⁴ Traian Cantemir, *Dimensiuni cultural-științifice bucovinene*, Cuvânt-înainte la [I. Pînzaru, Petru Froicu], *Știința în Bucovina. Ghid biobibliografic*, vol. I. Suceava, Biblioteca Județeană, 1982, p. 3–7.

său particular. Activitatea sa profesională este răsplătită prin acordarea distincției Meritul Sanitar (1981 și 2004)⁵.

În 1982, trece clandestin în România manuscrisul *20 de ani în Siberia* al Aniței-Nandriș-Cudla (1904–1986), sora tatălui său, lucrare care vede lumina tiparului în 1991, ca realizare de seamă a literaturii genului, fiind premiată de Academia Română, retipărită în mai multe ediții și tradusă în câteva limbi de circulație universală⁶.

Moștenitor al arhivei familiei Nandriș și al testamentului spiritual al bunicului Vasile Lazăr și al unchiului său, medicul Ion Nandriș, potrivit căruia pe acest pământ „rămânem prin ceea ce facem”.

Pe lângă studiile și articolele publicate în câteva periodice de astăzi, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți), „Septentrion” (Rădăuți), Gheorghe Nandriș publică monografia întocmită de unchiul său Ion Nandriș, *Satul nostru Mahala din Bucovina*, Ediție îngrijită și prefațată de Gh. Nandriș, Sibiu, Casa de Presă și Editură „Tribuna”, 2001. Tot el întocmește și publică o adevărată „cronică de familie” a Nandrișilor, lucrare de interes pentru istoria familiilor din Bucovina: Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș*, vol. 1, *Obârșia*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2011, 380 p. + o planșă genealogică; Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș*, vol. 2, *Dr. Ion Nandriș*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2011, 360 p. Acestea vor fi urmate de alte trei volume: vol. 3, *Profesorul Grigore Nandriș*; vol. 4, *Doctorul Tudor Nandriș*; vol. 5, *Cei doi țărani: Florea și Anița Nandriș*. De remarcat faptul că tipărirea acestor lucrări se face prin resurse proprii, tirajul cărților fiind donat de autor în mod deosebit unor

⁵ Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș*, vol. 1, *Obârșia*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2011, p. 10–87, 294–320, 341–369. Vezi și Niculai Șorea, *Peste vremi... Istoria unei generații – promoția 1952 – a Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți*, Iași, Editura Pim, 2006, p. 189–193; Dumitru Covalciuc, *Mic dicționar de medici români din Bucovina*, Suceava, Editura Mușatinii, 2012, p. 89.

⁶ Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas, 1991, 184 p. În 2006, la Editura Humanitas, apare ediția a II-a revăzută și adăugită a cărții, cu titlul modificat însă: *Amintiri din viață. 20 de ani în Siberia*, 288 p. Patru ani mai târziu, apare, sub aceeași prestigioasă egidă, o nouă ediție: Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Amintiri din viață*, București, Editura Humanitas, 2010, 272 p. Cartea se tipărește curând într-o nouă ediție, cu o mai bună circulație și în Bucovina: Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Amintiri din viață*, Ediția a IV-a, Prefață și postfață de Gheorghe Nandriș, București, Editura Humanitas, Colecția „Memorii. Jurnale. Călătorii”, 2012, 266 pagini. Cartea apare și în câteva traduceri străine: Anița Nandriș-Cudla, *Twenty Years in Siberia*, Traducere de Mabel Nandriș, Londra, 1998; Anița Nandriș-Cudla, *Aus meinem Leben. 20 Jahre in Sibirien. Ein Schicksal aus der Nordbukowina. Eine wahre Geschichte* [Din viața mea. 20 de ani în Siberia. Un destin din Bucovina de Nord. O poveste adevărată], Traducere din limba română de Anca Pavel-Mihăilescu, Augsburg, Grupul Media „Universal Grafische Betriebe” S.A. München, 2011, 176 p.

beneficiari principali, biblioteci publice și institute de cercetare din România. Câteva zeci de exemplare sunt donate instituțiilor publice și unor personalități din satul său natal, Mahala, și din Regiunea Cernăuți.

Acest proiect valoros al medicului bucovinean Gheorghe Nandriș se desfășoară sub îndemnul testamentar al unchiului său, doctorul Ion Nandriș, și privește o problemă capitală pentru destinul civilizației din Bucovina, cultivarea memoriei și a conștiinței genealogice a neamului: „Rog pe ai mei, cât vor trăi, să aibă grija continuității familiei noastre, cu tradițiile ei de înțelegere și iubire între oameni, cât și a originii și locului pierdut. Să fie păstrate și transmise mai departe toate aceste legături sufletești între membrii familiei noastre, oriunde s-ar găsi”⁷.

Nandriș, Ion. Născut la 17 iulie 1890 în familia lui Dumitru Nandriș și a Mariei, născută Lazor, gospodari din satul Mahala, de lângă Cernăuți, care a dat Bucovinei o strălucitoare „generație a fraților Nandriș”, afirmată de-a lungul veacului trecut sub o istorie nedreaptă, în deportare, refugiu și exil: Vasile (1893–1926), Grigore (1895–1968), Gheorghe (1899–1929), Florea (1901–1965), Anița (1904–1986), Toader (1906–1989).

Ion Nandriș își trece bacalaureatul la Cernăuți în 1911. Studiază medicina la Viena, unde este ales la 23 decembrie 1913 președinte al Societății „România Jună”. Participă la Cernăuți și în Transilvania la evenimentele memorabile al anului 1918. Se reîntoarce la Viena, împreună cu fratele său Grigore Nandriș spre a-și continua studiile. După o nouă întrerupere a acestora, din cauza mijloacelor modeste de întreținere din partea familiei, în 1924 termină Facultatea de Medicină la Cluj. În 1926 își continuă studiile la Paris, unde se căsătorește cu Astra Călugăreanu, medic pediatru, fiica profesorului universitar bucureștean Dimitrie Călugăreanu. Din 1927, profesează la Institutul de Medicină Legală condus de profesorul Mina Minovici și la Clinica ORL a Spitalului Filantropia din București.

În 1929 Ion Nandriș se reîntoarce în Bucovina, funcționând ca șef de secție la Spitalul din Cernăuți. Având convingerea că „datoria primordială a intelectualilor este să contribuie la ridicarea satelor”, împreună cu profesorul universitar Grigore Nandriș, devenit președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în cadrul unui amplu program de „propagandă culturală” la sate, înființează o Secție a Societății pentru Cultură în satul Mahala, construiește Casa Națională (1937) – „o clădire mare în scopuri practice și permanent în folosul satului”, înzestrată cu bibliotecă, sală de lectură, sală de conferințe cu 400 de locuri, un muzeu al satului, o cooperativă de consum și diverse ateliere meșteșugărești (de țesut covoare, fierărie,

⁷ Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș*, vol. 2, *Dr. Ion Nandriș*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2011, p. 350. Testamentul integral, tot aici, p. 349–351.

rotărie, dogărie, cărămidărie). Forma și ideea de realizare a acestui proiect, precum și succesul acestuia sunt elogiare de către profesorul Dimitrie Gusti, conducătorul „Institutului Social” din București, de către prof. dr. Iuliu Moldovan, președintele „Astrei” și Prof. I. Petrovici, ministrul Învățământului, care vizitează Secția din Mahala.

Sub ocupația sovietică din 1940–1941, satul Mahala este distrus și nu se mai poate reface decât parțial. Prin grija doctorului Ion Nandriș, ales președinte al Societății pentru Cultură, după revenirea administrației românești în nordul Bucovinei, se construiește Casa de Ocrotire, ce funcționează până în martie 1944.

După refugiul din 1944, doctorul Ion Nandriș se stabilește în București, consacrandu-și mulți ani din viață străngerii de documente, în vederea elaborării unei monografii: *Satul nostru Mahala. Însemnări pentru mai târziu*. În 1966 încredințează manuscrisul lucrării nepotului său, doctorul Gheorghe Nandriș, cu îndemnul de a-l completa „cu ceea ce vremea va mai aduce”. Doctorul Ion Nandriș se stinge din viață la 7 ianuarie 1967⁸.

De-a lungul deceniului trecut, materialul monografiei se îmbogățește cu mărturiile ale sătenilor din Mahala-Cernăuți privind evenimentele petrecute sub ocupația sovietică, cu liste oficiale ale țăranilor deportați în Siberia și câteva biografii ale unor mahaleni de altădată. Parțial, unele materiale rămase de la doctorul Ion Nandriș se publică în periodicul „Glasul Bucovinei” din Cernăuți.

Lucrarea *Satul nostru Mahala din Bucovina*, Ediție îngrijită și prefațată de Gh. Nandriș, Sibiu, Casa de Presă și Editură Tribuna, 2001, 434 p., este precedată de un *Cuvânt-înainte*, în finalul căruia, adresându-se românilor din Regiunea Cernăuți, doctorul Gheorghe Nandriș precizează: „Aș dori ca această istorie a satului nostru, care a reușit să-și păstreze limba și datinile, după două secole de ocupație străină, să vă convingă de forța voastră și să vă dea puterea să rezistați, până ce Europa ne va cuprinde pe toți” (p. 8). Acestuia îi urmează, în spiritul celebrului discurs de recepție rostit de Lucian Blaga la primirea sa în Academia Română, un *Elogiu satului românesc*, formulat și cu legitime motive de îngrijorare, „într-o epocă grea și plină de urmări nefericite pentru ființa noastră, ca neam”: „Când și dacă se va reuși distrugerea satului, ca așezare tradițională românească și a țăranului, care e partea de căpetenie a satului, atunci va fi distrus neamul. [...] Progresul trebuie făcut treptat, adecvat

⁸ Informații puține despre viața și activitatea medicului Ion Nandriș găsim, printre altele, la [I. Pînzaru, Petru Froicu], *op. cit.*, vol. I, p. 101–102; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, p. 107; Dumitru Covalciuc, *op. cit.*, p. 90–91. Un medalion *Ion Nandriș*, întocmit de profesorul Octavian Voronca, publică și „«Țara Fagilor». Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, întocmit de Dumitru Covalciuc, Cernăuți–Târgu-Mureș, Societatea Culturală „Arboroasa”, XV, 2006, p. 195–198.

nevoilor locale, cu păstrarea și ocrotirea a tot ce reprezintă valoare de artă, de folclor, de datini. Pentru asta e nevoie de oameni buni cunoscători ai satelor, de oameni cu tragere de inimă” (p. 15).

Monografia propriu-zisă semnată de doctorul Ion Nandriș cuprinde capitolele: *Satul Mahala. Istorie și legendă*, p. 16–29; *Mahala. Așezare preistorică*, p. 30–34; *Biserica*, p. 35–55; *Școala*, p. 56–67; *Viața culturală*, p. 68–70; *Starea sanitară*, p. 71–87; *Medicina populară*, p. 88–99; *Din lumea bătrânilor*, p. 100–106; *Ce mâncau oamenii în sat la noi*, p. 107–113; *Îndeletniciri care dispar*, p. 114–126; *Industria casnică*, p. 127–133; *Portul din satul nostru*, p. 134–141; *Jocurile din Mahala*, p. 142–147; *Sărbătorile tradiționale*, p. 148–154; *Pictorii Bucovinei și mahalenii în pictură*, p. 155–169; *Emigrări din satul nostru*, p. 170–172; *Încercări de deznaționalizare a satului nostru*, p. 173–183; *Renașterea*, p. 184–201; *Furtuna*, p. 202–211; *Căderea în Infern*, p. 212–230; *Masacrul de la Lunca, 6–7 februarie 1941*, p. 233–241; *Deportările*, p. 242–258; *Mahalenii în Siberia*, p. 259–297; *Reîntoarcerea*, p. 298–309; *Începutul sfârșitului. Refugiul din 1944*, p. 310–316; *Biografiile unor mahaleni*, p. 317–401. În *Anexe* sunt incluse alte materiale documentare valoroase: *Ecouri la cartea Aniței Nandriș-Cudla „20 de ani în Siberia. Destin bucovinean”*. O țărancă din nordul Bucovinei premiată de Academia Română, p. 403–409 – ecouri consemnate de Ștefan Hostiuc la apariția cărții, distinsă cu Premiul „Lucian Blaga” al Academiei Române în 8 noiembrie 1994 ; *Tabel nominal cu deportații de pe raza postului de jandarmi Mahala, județul Cernăuți*, p. 410–424, cuprinzând 602 deportați având vârsta între 1 și 89 de ani, toți țărani, despre a căror soartă nu se cunoaște până astăzi nimic; *Tabel cu numele cele mai răspândite din Mahala*, p. 425–428. O *Bibliografie* folosită la redactarea lucrării, p. 429–432, încheie cuprinsul acestui volum bogat ilustrat cu fotografii și scrisori inedite de la cei deportați în Siberia, reconstituind cu rigoarea cercetătorului, dar și cu un deosebit talent literar drama românilor din Bucovina de Nord în partea a doua a veacului trecut și, totodată, istoria unui sat tradițional – „o oază românească în masa slavizaților de peste Prut”.

Lucrarea doctorului Ion Nandriș *Satul nostru Mahala din Bucovina* reprezintă o remarcabilă realizare consacrată unui străvechi spațiu cultural românesc vitregit de istorie, o lectură obligatorie pentru români și, mai ales, pentru dregătorii acestei țări, grăbiți mereu spre poarta privilegiilor și dispuși la „sacrificii istorice” pe seama adevăraților creatori ai culturii și civilizației naționale. Multe dintre paginile acestei cărți sunt de o actualitate cutremurătoare. O lume abandonată, dezorientată, trăiește aievea sub ochii noștri. Cu înalți funcționari ignoranți și lași, preocupați doar de meschina lor căpătuială și salvare, cu instituții ale statului conduse de „oameni lipsiți de înțelegere pentru frumusețea și adâncimea vieții satelor”, pentru destinul celor îndemnați mereu „să rabde și să creadă în ziua de apoi”. Ultima colindă românească

din Cernăuți, refugiul, deportările în Siberia, scrisorile bucovinenilor deportați, „exilul-închisoare”, mărturiile supraviețuitorilor reconstituie „viața unui sat românesc de la margine de neam, căzut în robie rusească și care, supus tehnicii moderne rusești de distrugere, luptă să nu moară” (p. 290). Medicul bucovinean Ion Nandriș se stinge din viață la 7 ianuarie 1967 în București.

Nandriș, Tudor. Născut la 23 aprilie 1906 în localitatea Mahala, județul Cernăuți. Fiul cel mai mic al lui Dumitru Nandriș (1864–1940) și al Mariei, născută Lazor (1868–1945), care au șapte copii, în tradiția satelor românești tradiționale. Își petrece copilăria în satul natal, fiind antrenat în viața acestuia, cu obiceiuri, datini și tradiții specifice. Începe cursurile școlii primare în sat, în 1913, pe care le întrerupe din cauza războiului, care îi marchează copilăria, cum va mărturisi mai târziu în *Jurnal de campanie*: „Destinul a făcut ca atât copilăria, cât și o bună parte din viața mea de medic să mi-o petrec în bubuit de tunuri și țăcănit de mitraliere”.

După război, termină școala primară și, urmând tradiția din familie și din sat, se înscrie la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți (1919). Aici frecventează ședințele Societății literare „Steluța”, iar în vacanțele școlare, pe lângă muncile câmpului, participă la spectacolele teatrului de amatori din sat, alături de studenți și învățători. În 1927 își susține bacalaureatul. Urmează cursurile Facultății de Medicină din Cluj, fiind ajutat material de către frații săi mai mari (1927–1934). La Cluj, în primăvara anului 1934, își susține doctoratul cu teza *Studii comparative asupra instituțiilor de prevedere, protecție și disciplină medicală*, obținând calificativul „foarte bine”.

După absolvirea facultății, potrivit rânduiei vremii, se întoarce în Bucovina, desfășurându-și activitatea la Spitalul de Copii din Cernăuți condus de Astra Călugăreanu-Nandriș. Ulterior este medic provizoriu la Brodina, județul Rădăuți, la Banila pe Ceremuș, județul Storojineț, iar din 1939 funcționează ca medic-șef la Casa de asigurări sociale din Rădăuți. Mobilizat, în 1939, participă la operațiunile militare ale celui de al Doilea Război Mondial (1941–1945), „capitolul cel mai dramatic” din viața sa.

După război, Tudor Nandriș este medic primar al Serviciului Sanitar Județean Rădăuți (1945–1950), post ocupat prin concurs, apoi medic-șef al Secției Sanitare a județului Rădăuți (1950–1953). În calitate de medic primar al județului Rădăuți, Tudor Nandriș se remarcă prin câteva inițiative de mare importanță pentru organizarea și dezvoltarea serviciului sanitar al orașului și județului Rădăuți: înființează Circa a II-a urbană și cea dintâi Policlinică școlară (1949), obține un imobil corespunzător pentru Policlinica Rădăuți și înființează Secția dermato-venerice (1951). În perioada 1952–1957 funcționează și ca medic consultant la Secția de boli interne a Spitalului Orașenesc Rădăuți. Tudor Nandriș este cel dintâi medic primar de medicină generală la Circa a III-a urbană din Rădăuți, înființată în 1957.

Medicul Tudor Nandriș este autorul câtorva lucrări referitoare la istoria medicinei în Bucovina: *Istoricul secției sanitare a raionului Rădăuți* (1964), *Istoricul Spitalului din Rădăuți* (1969). După pensionare (1969), se dedică scrisului, lăsând în manuscris ori publicate în reviste de specialitate câteva lucrări: *Din viața medicilor bucovineni*; *Istoricul spitalelor din fostul județ Rădăuți*; *Doctorul Ion Volcinschi (1846–1910)*; *Doctorul Ion Nandriș* (1971); *Profesorul Grigore Nandriș* (1977); *Contribuția lui Mihai Zotta la cultura românească*.

Medicul bucovinean Tudor Nandriș se stinge din viață în Rădăuți, la 20 februarie 1989⁹.

Lucrarea sa *Jurnal de campanie 1939–1945* (1977), depusă la Muzeul Etnografic Rădăuți, rămâne timp de câteva decenii în manuscris. Aceasta vede lumina tiparului mai întâi în „Analele Bucovinei”, anul XV, nr. 1 (30), ianuarie–iunie 2008, p. 328–353¹⁰; anul XV, nr. 2 (31), iulie–decembrie 2008, p. 631–667; anul XVI, nr. 1 (32), ianuarie–iunie 2009, p. 209–224; anul XVI, nr. 2 (33), iulie–decembrie 2009, p. 595–614. Ulterior lucrarea apare în volum sub egida Institutului „Bucovina” al Academiei Române: Tudor Nandriș, *Jurnal de campanie, 1939–1945*, Ediție îngrijită. Cuvânt-înainte de Ștefan Purici, studiu introductiv, notă asupra ediției, comentarii: Iulia Brânză, indice de nume: Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura Septentrion, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (32), 2010, 224 p. Printre puținele noastre lucrări de acest gen, consacrate campaniei de pe Frontul de Răsărit, lucrarea „vine să întregască tabloul cultural bucovinean, oferind cercetătorilor o bogată sursă de informare despre un eveniment mondial, a cărui istorie așteaptă la rândul ei să fie recuperată și rescrisă pe baza unor noi izvoare istoriografice”. *Jurnalul de campanie* al medicului bucovinean Tudor Nandriș „prezintă de asemenea interes și pentru cititorul obișnuit, interesat să cunoască mai multe date despre cel de al Doilea Război Mondial”¹¹. Valoros este, în același timp, corpul iconografic al lucrării, câteva zeci de fotografii alb-negru, unele executate în timpul operațiilor militare la care a participat autorul și imortalizând momente, locuri și chipuri de oameni de pe front.

Nestmann, Leopold. Născut în 1919 în Cernăuți. Preot romano-catolic, cu studii superioare la Roma. Paroh în satul Barticești, comuna Botești, județul Neamț. Profesor

⁹ Octavian Voronca, *Teodor Nandriș*, în „«Țara Fașilor». Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, XV, 2006, p. 202–203; Tudor Nandriș, *Jurnal de campanie, 1939–1945*, Ediție îngrijită. Cuvânt-înainte de Ștefan Purici, studiu introductiv, notă asupra ediției, comentarii: Iulia Brânză, indice de nume: Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura Septentrion, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (32), 2010, p. 16–20; Dumitru Covalciuc, *op. cit.*, p. 91.

¹⁰ Tot aici, publicarea primei părți a manuscrisului este precedată de un documentar, *Destin bucovinean*, p. 313–318, și de un studiu, *Războiul văzut prin suferințele lazaretului*, p. 318–327, sub un titlu general: Tudor Nandriș, *Jurnalul unui medic de război*.

¹¹ Confer Iulia Brânză, *Tudor Nandriș. Jurnalul unui medic de război*, în *op. cit.*, p. 34.

de Teologie la Iași, București și Alba Iulia. Predicator renumit la Catedrala Romano-Catolică din Iași. Arestat, în 1951, în perioada procesului înscenat cu scopul compromiterii Vaticanului. Umilit în timpul anchetei la Securitate și depus la Mănăstirea Galata din Iași, transformată în închisoare, unde se remarcă prin ajutorul dat colegilor de suferință. Rearestat, în 1955, în legătură cu episcopul Aron Marton. O parte din detenție la penitenciarele M.A.I., Sighet și Gherla. După punerea în libertate, reușește să plece din țară (1966). Numit director al Colegiului de Propaganda Fide din Roma. În 1970, se stabilește în Germania, la Dioceza de Limburg-Lahn și apoi la Mănăstirea Altötting din München¹².

Nimigeanu, Dumitru. Țăran din Tereblecea, județul Rădăuți. Deportat, în 13 iunie 1941, împreună cu familia sa în Kazahstan și Siberia¹³. Evadează din lagăr, după șase ani, revine la Tereblecea, trece frontiera în România, ajungând în Banat, la rudele sale aflate în refugiu. De aici fuge în Iugoslavia, cunoaște iarăși viața din lagărele de muncă și, în ziua de 21 ianuarie 1950, ajunge în Lumea Liberă, la Triest. În 19 martie 1951 pleacă spre Australia, unde se stabilește împreună cu soția și fiica sa.

Autorul cărții *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, cea dintâi lucrare consacrată calvarului românilor bucovineni din veacul trecut, tipărită la Paris, în 1958¹⁴, Londra, 1960¹⁵, Timișoara, 1993¹⁶ și București, 2006¹⁷. *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina* reprezintă „un document istoric, nu o operă de imaginație literară”, căutând „drumul către inimile fraților din America, în numele părinților, al fraților de sânge și al prietenilor dragi rămași [...] în satele martirizate din Basarabia,

¹² Ștefan Iloaie, Paul Caravia, Virgiliu Șt. Constantinescu, *Mărturisitori de după gratii. Slujitori ai Bisericii în temnițele comuniste*, p. 55 (potrivit autorilor, preotul Leopold Nestmann a murit în închisoare); Cicerone Ionițoiu, *Martiriul creștin din România comunistă, 1948–1989. Exterminarea conducerii spirituale*, în vol. *Cartea de Aur a rezistenței românești împotriva comunismului*, vol. I, p. 342–343; Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar*, vol. VI (N–O), 2005, p. 83–84.

¹³ Din Tereblecea au fost deportate 88 de familii. Din cele 236 de persoane deportate (102 copii, din care au supraviețuit 64, 12 bătrâni peste 70 de ani, dintre care nimeni nu a supraviețuit), 43 de persoane sunt din neamul Nimigean. Acestea au fost deportate în lagărele din Siberia, Kazahstan și Onega. Cei mai mulți au murit acolo, din cauza foamei, frigului și a condițiilor inumane de muncă. Dintre cele 236 de persoane deportate din Tereblecea, au murit în lagărele din Siberia 165 iar în Kazahstan 14. Vezi și Cicerone Ionițoiu, *op. cit.*, p. 134–135.

¹⁴ Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Cu o prefață de Grigore Nandriș, Paris, Editura Fundației Regale Universitare „Carol I”, 1958.

¹⁵ Dumitru Nimigeanu, *Hell Moved Its Border*, Versiune în limba engleză de Margaret Aull [Mabel Nandriș], Blandford Press, Londra, 1960.

¹⁶ Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Prefață de Grigore Nandriș, Ediție îngrijită de Ștefan Munteanu, Timișoara, Editura de Vest, 1993.

¹⁷ Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Prefață de Grigore Nandriș, București, Editura Vestala, Colecția „Documente revelatorii”, 2006.

din Bucovina, din Transilvania și de pretutindeni”: „Această carte este mărturia unui om despre pătımirea milioanei de ființe omenești smulse de la vetrele lor și deportate, pentru a fi distruse, departe de ochii lumii civilizate, în ghețurile Siberiei, în pustiurile Mongoliei, în pădurile sălbatice ale Uralilor sau în minele nopților eterne de moarte înceată din bazinul Donului”¹⁸.

Însemnările autorului din cele două capitole ale cărții, *Drumul în robie*, p. 23–113 și *Zori de libertate*, p. 115–157, precum și corespondența din *Anexe*, p. 161–172 se constituie într-un „document cutremurător de viață”, cuprinzând „un capitol de istorie care sângeră și azi ca o rană deschisă”¹⁹. Capitole din *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina* se publică, totodată, în „America”, Cleveland–Ohio (1959), ziar al exilului românesc, care, după instaurarea comunismului în România, „a luptat contra sclaviei în care a fost târât poporul român”²⁰.

Nimigeanu, George L. Născut la 3 ianuarie 1938 în Tereblecea, județul Rădăuți. Fiul lui Leon și al Domnicăi Nimigeanu. Face școala primară și gimnaziul, în refugiu, în diferite localități din România: clasa I în comuna Jariștea, județul Vrancea (1945–1946); clasele II–VI, în comuna Grabați, județul Timiș (1946–1951).

În 1951, familia sa este deportată în Bărăgan, stabilindu-i-se domiciliu obligatoriu în satul Salcâmi, comuna Perișoru, județul Ialomița. Aici face clasa a VII-a.

Clasele a VIII-a și a IX-a le urmează la Liceul Teoretic din Fetești-Gară, învățământ fără frecvență, deoarece ca fiu de deportat nu avea dreptul să urmeze cursuri liceale de zi. De pe Bărăgan fuge la București, unde reușește al doilea pe listă la Liceul „Dimitrie Cantemir”. Prins de Miliție, este dus înapoi în Bărăgan și predat părinților, la Sfatul Popular, cu proces-verbal, sub amenințarea trimerii tatălui la Canal, în cazul repetării faptei. Face clasa a X-a la Liceul Teoretic din Cernavodă, astăzi Liceul „Anghel Saligny”, județul Constanța, curs de zi. Aici, după primul semestru, în 1956, este dat afară, din cauza „domiciliului obligatoriu” (D. O.), cu interdicția de a mai fi primit la cursuri. Merge personal la Ministerul Învățământului, unde obține direct de la ministrul de atunci aprobarea de a termina studiile liceale. Termină liceul în 1956.

Din cauza „domiciliului obligatoriu” nu-și poate continua studiile. Urmează stagiul militar la marină, cu durata de trei ani.

După lăsarea la vatră, este admis la Facultatea de Educație Fizică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. După primul an de studii este îndepărtat din facultate

¹⁸ Grigore Nandriș, *Să nu-i uităm!*, în volumul citat la nota 3, p. 19, 20.

¹⁹ Ștefan Munteanu, *Cuvânt introductiv la noua ediție*, p. 5.

²⁰ Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc, 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, București, Editura Compania, 2003, p. 45, 47.

pe același motiv: D. O. la dosar. Reprimit la intervenția îndrumătorului de an. Absolvă facultatea, în 1965, ca șef de promoție pe țară.

După absolvirea facultății este profesor, director de cămin cultural, director de școală, metodist la Inspectoratul Școlar Județean Sibiu. Lucrarea sa de gradul didactic I este recomandată de I.C.E.F. București ca material bibliografic, deoarece prezintă o metodă modernă, activă, de organizare și desfășurare a lecției de educație fizică în vederea dezvoltării mai pregnante a calităților fizice ale elevilor în școala generală.

George L. Nimigeanu debutează în ziarul județean „Tribuna Sibiului”, în numărul din 3 august 1968, cu poemul *Vârste incandescente*. După această dată publică în diverse periodice: „Tribuna”, „Steaua”, „Apostrof”, „Poesis”, „Transilvania”, „Vatra”, „Târnava”, „Astra”, „Orizont”, „Bucovina literară”, „Cafeneaua literară”, „Convorbiri literare”, „Cronica”, „Dacia literară”, „Familia”, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți), „Lucefărul”, „Oglinda literară”, „România literară”, „Țara Fagilor”, „Plai românesc”, „Zorile Bucovinei” (Cernăuți), „Lucefărul românesc” (Montreal-Canada), „Miorița noastră”(New York) ș. a. Este fondator al revistei „Caietele de la Mediaș”. Inițiator și organizator la Mediaș al acțiunii cultural-literare „Zilele revistelor culturale din Transilvania și Banat”.

George L. Nimigeanu debutează editorial cu volumul de versuri *Colinele singurătății*, Cuvânt-înainte de Ion Mircea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983. Acestuia îi urmează volumele de versuri: *Fotograf de ocazie*, Sibiu, Editura Transilvania, 1990; *Târgul de fluturi*, Târgu-Mureș, Casa de Editură „Mureș”, 1994; *Desene pe apă*, Sibiu, Editura „Transpres”, 1994; *Semne particulare*, Târgu-Mureș, Casa de Editură „Mureș”, 1995; *Ființa întrebării*, Cuvânt-înainte de Iulian Boldea, Târgu-Mureș, Casa de Editură „Ardealul”, 1996; *Viață de rezervă*, Cu un Cuvânt-înainte de Al. Cistelecan, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 1998; *Pe streășina veacului*, Cu o Postfață de Adrian Dinu Rachieru, Timișoara, Editura „Augusta”, 1999; *Vinovat de sinceritate*, Cu un Cuvânt-înainte de Ion Roșioru, Timișoara, Editura „Augusta”, 2001; *Tămăduirea de sine*, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2002; *Semințele focului*, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2004; *Ale vieții sunt toate cuvintele*, Cu un Cuvânt-înainte de Cornel Moraru, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2005; *Aerul din cântecul pierdut*, Cu un Cuvânt-înainte de Iulian Boldea, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2006; *Pietre de râu pete de sânge*, Cu un Cuvânt-înainte de Ionel Popa, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2006; *Lumina de la început*, Cu un Cuvânt-înainte de Ionel Popa, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2006; *Jocul ocult al țărmlui cu marea*, Cu un Cuvânt-înainte de Adrian Dinu Rachieru, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2006; *Fața nevăzută a durerii*, Cu un Cuvânt-înainte de Dumitru-Mircea Buda, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2006; *Întotdeauna viața pune întrebări*, Cu un Cuvânt-înainte de Cassian Maria Spiridon, Târgu-Mureș,

Editura „Ardealul”, 2007; *Noblețea tăcerii*, Cu un *Cuvânt-înainte* de Liviu Dorin Clement, Mediaș, Editura „Samuel”, 2008; *Zodia nedreptății*, Cu un *Cuvânt-înainte* de Dumitru-Mircea Buda, Mediaș, Editura „Samuel”, 2010.

George L. Nimigeanu este membru al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Mureș (din 1996), membru al Societății Scriitorilor Bucovineni (din 1996), membru colaborator al Asociației Scriitorilor de Limbă Română din Quebec (ASRLQ), Canada (din 2008).

Activitatea literară a lui George L. Nimigeanu este răsplătită, de-a lungul timpului, cu mai multe premii, printre care: Premiul I al revistei „Transilvania” (1974), Premiul I al Festivalului „Lucian Blaga”, ediția I, Sebeș-Alba (1981), Premiul pentru Poezie al revistei „Miorița noastră”, New York (1998), Diploma de Excelență a Societății Scriitorilor Bucovineni, Suceava (2003), Premiul „Magna cum amicitie” al Zilelor revistei „Convorbiri literare”, Iași (2005), Premiul „Opera Omnia” al Filialei Mureș a Uniunii Scriitorilor din România, Târgu-Mureș (2007). Pentru prezența sa în viața publică, este Cetățean de Onoare al Municipiului Mediaș (2008)²¹.

Poetul refugiat și deportat în Bărăgan George L. Nimigeanu, într-un text cu titlu simbolic, publicat la Cernăuți, *Comuna migratoare*, trăiește acut și după cinci decenii sentimentul dezrădăcinării: „După o viață anapoda, trăită cu țărâta, cum zice o vorbă din bătrâni, am ajuns să nu știu din ce țară și din ce neam mă trag, nici ce limbă au vorbit și vorbesc părinții mei și nici în ce pământ își dorm somnul de veci moșii și strămoșii, care, de acolo de unde sunt, mă veghează cum veghează rădăcina pomului fructele de pe ramuri”. George L. Nimigeanu deapănă aici amintiri dulci-amare din satul natal Tereblecea, sat prin care însuși Dumnezeu ar fi trecut desculț cândva, sat rămas „după sârma ghimpată, rupt de neam și de țară, pe același pământ, sub același cer, dar în țară străină, după câte se arată, parcă pentru totdeauna”. Drama satului Tereblecea, „pribegind în alte legi și lumi străine” este drama tuturor satelor românești samavolnic acaparate de imperiul slavilor răsăriteni: „Jumătate de veac, mare cât un mileniu, a trecut cu tancurile lui roșii peste inima satului; bătrânii au devenit memorie, limba a început să-și uite cuvintele, bâlbâindu-le cu accent străin în loc să le rostească răspicat și cu adâncimi de adevăr, credinței i s-au pus gratii la uși și ferestre, peste suflet s-au povârnit pietroaiele și lanțurile unei sclavii apocaliptice, între frate și soră, între tată și fiu, între mamă și dor, lacrima și sârma ghimpată devenind atotputernice. Ani în șir, decenii în șir, parcă veacuri, parcă milenii...”. Astăzi, când Bucovina „schizoidă” este prezentată lumii ca „model european”, când se asumă cu atâta ușurință noi „sacrificii istorice”, o altă Bucovină își trăiește, în paralel, cu un sentiment dureros,

²¹ Adrian Dinu Rachieru, *Poeți din Bucovina. Selecție, studiu introductiv și profiluri critice*, Timișoara, Editura Helicon, 1996, p. 297–299; Emil Satco, *op. cit.*, vol. I, p. 129–130. Vezi și ro.wikipedia.org/wiki/George_L._Nimigeanu -

drama abandonării și a condamnării ei la înstrăinare totală: „Bătrânii cad pe rând la rădăcinile veșniciei, vârstnicii n-au vreme de suflet și de limba neamului, din cauza grijilor, tinerii sunt pur și simplu furați de la trebile înalte de conștiință sau sunt mânați de frică pe unde nici nu gândești și într-un mod cu totul împotriva firii; iar intelectualitatea este ostracizată de-a dreptul, împotriva ei țesându-se cămășile de forță ale strămbelor legi, făcute după chip și interes străin, intenționându-se ștergerea din conștiințe a adevărului despre origini, obiceiuri, tradiții, limbă, istorie și apartenența la românism”²².

De interes pentru tema în discuție aici este volumul *Zodia nedreptății*, 2010.

Poemele din acest volum – ca „spații ale memoriei” – „par holograme ale unui trecut traumatic, reprezentări ale unor tribulații interioare implicând patologia alienării și a incertitudinii identitare. În subteranele acestora – observă Dumitru-Mircea Buda – lucrează mecanica imperturbabilă a istoriei, a cărei intuiție aduce de îndată lirismul poetului medieșan la punctul de fierbere, creând unele dintre cele mai reușite pasaje vizionare ale cărții. [...] *Zodia nedreptății* [...] e un poem-fluviu în a cărui freatică paginația, titlurile și subtitlurile poemelor nu sunt decât indicații vagi ale unui relief de adâncime. Ele sunt reperele unei memorii torturate de agresiunea istoriei injuste și aberante”²³. Al doilea ciclu al volumului, *Amintiri dintr-o copilărie interzisă*, „pare să aibă pregnanța unui nucleu. E spațiul în care poetul aduce în primul rând imaginea holografică, vividă, a familiei, figura Mamei și a Tatălui, refăcând o mitologie deopotrivă orfică și cosmogonică. Copilăria interzisă pe care George L. Nimigeanu o explorează e un Eden incendiat, prefăcut în Infern de istoria nedreaptă. De altfel, tocmai această ambiguitate a trecutului, a memoriei lui, această coincidență a contrariilor e exploatată de poemele lui Nimigeanu, care reconstruiesc o geografie apocaliptică, memoria revizitând, de fapt, înfrigurată, agonia unei lumi. Poemele sunt localizate cu precizie, ceea ce denotă o nostalgie recuperatoare, speranța că expierea în poem a traumei ar putea recuceri originea în paradisiacul ei”²⁴.

Dintre poemele publicate în periodice, construite în aceeași poetică inconfundabilă, *Scrisoare din Bucovina* se întrupează din datini și povestirile străbunilor, iluminând vechi cărări ale „eternei reîntoarceri”, lângă izvorul fremătând al dorului, „primenit”, ritualic, în sufletul său de copil: „Sunt iar în Bucovina... și mi-e bine!... / Lumina din colinde ninge... lin... / Mi-e sufletul pahar celest cu vin... / toastând în pragul anului ce vine... // Cu noime vechi mă dăruie ninsoarea... / Mi-aud

²² „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, V, Cernăuți–Târgu-Mureș, 1996, p. 118–121.

²³ Dumitru-Mircea Buda, *Cuvânt-înainte* la volumul *Zodia nedreptății*, Mediaș, Editura „Samuel”, 2010, p. 5.

²⁴ *Ibidem*, p. 8.

străbunii povestind... bătrâni... / Visează-n mine sfintele țărâni, / iluminând pierdutelor cărarea... // Copil, m-ascund în datini!... Albul pur / dezleagă-n rosturi largurile Firii, / izvor înmugurind nemărginirii / și-nchipuindu-i dorului contur... // Și-aud – la geamul sufletului meu – / precum demult: «primiți cu plugușorul?»... / Și-n suflet saltă, primentit, Izvorul... / Cu... inima... copil fiind și eu...»²⁵.

Oțel-Petrescu, Aspasia. Născută la 26 noiembrie/9 decembrie 1923 în Cotul Ostriței-Cernăuți în familia unor învățători²⁶. Studii în comuna Ghizdita-Fântânele, județul Soroca, Bălți și la Liceul Ortodox „Elena Doamna” din Cernăuți, între anii 1936 și 1944. Refugiată, împreună cu familia, la 18 martie 1944, la Șugag, județul Alba. Bacalaureatul la Orăștie, în 1944, sub bombardamente. Studentă la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Cluj (1944–1948). Dactilografă la Centrul de Studii și Cercetări Transilvane, condus de profesorul academician Silviu Dragomir (1946–1948). Participantă la manifestațiile studențești de la Cluj, din 9–10 mai 1946. Ultima secretară a Societății Studențești „Junimea”, reînființată la Cluj de către studenții bucovineni. Membră în Societatea „Frăția Ortodoxă Română Studențească” (F.O.R.S.), în cadrul căreia susține conferințe, cea mai importantă fiind *Iisus în poezia românească* (1947). Arestată în timpul sesiunii de examene, la 9 iulie 1948, la Șugag-Bârsana, pe Valea Frumoasei. Bătuță cu cruzime la Alba Iulia și Cluj. Anchetată la Cluj în „lotul Centrului Studențesc Cluj” și condamnată la 10 ani de temniță grea și patru ani de degradare civică, pentru „crimă de uneltire împotriva ordinii sociale”, „ajutor și activitate legionară nedovedită” (!), prin sentința Tribunalului Militar din 27 aprilie 1949, pronunțată în sâmbăta Paștelui. Trece prin penitenciarele Mislea, Dumbrăveni, Miercurea Ciuc, Jilava, Botoșani și Arad, având peste tot o atitudine demnă și ajutându-și colegile de suferință. Pusă în libertate la 14 iulie 1962. Stabilită în orașul Roman, unde lucrează pe un post de contabil într-o cooperativă, până în 1980, când se pensionează. Căsătorită în 1964 cu Ilie-Alexandru Petrescu, fost profesor de contabilitate la Liceul Comercial din Roman, desființat de regimul comunist. În această perioadă încearcă să-și refacă studiile, însă nu-i sunt validate examenele și i se atrage atenția că nu va putea deveni profesoară din cauza cazierului. Anchetată în repetate rânduri (1983, 1987 și 1989), percheziționată sever la

²⁵ Confer „Vatra veche”, Târgu-Mureș, anul IV, nr. 12 (48), decembrie 2012, p. 22. Poemele de aici, *Decembrie, Poveste de iarnă, Seară de Crăciun, Scrisoare din Bucovina, Iarnă la Sâmbăta de Sus, Ninge-n Ardeal*, alcătuiesc un adevărat ciclu, sub titlul general *Sărbătorile de iarnă*.

²⁶ „Și părinții mei au fost învățători – mărturisește Aspasia Oțel-Petrescu –, luminători ai satului bucovinean până la refugiu, iar pe o fotografie a mamei mele se află prima promoție de învățătoare românce, unde absolventele au în mijlocul lor pe dirigintele lor, profesorul George Tofan, un mare făuritor de cadre dascălești”. Corespondență din Roman, 6 martie 2010, către noi. Arhiva familiei Vasile I. Schipor.

domiciliu în 1983. Autoarea cărții *Strigat-am către Tine, Doamne*, tipărită în anul 2000 și retipărită în 2004, o impresionantă reconstituire memorialistică a anilor din studenție și detenția sa politică. Alte lucrări: *Crucea de la Miercurea Ciuc și Paraclisul „Nașterea Maicii Domnului” de la Mislea*, *Adusu-mi-am aminte* (memorii), *A fost odată...* (povești pentru copii), cronici, recenzii, evocări publicate în periodice locale și centrale²⁷. Aspasia Oțel-Petrescu este editorul cărții altui bucovinean, Victor Leahu, vărul său, „*Starșun*”. *Între temniță și veșnicie* (2006).

O mărturisire memorabilă despre supraviețuirea nu numai în spațiul concentraționar, ci și în universul penitenciar al regimului comunist o găsim în cartea Aspaziei Oțel-Petrescu – „o conștiință excepțională, dublată de har scriitoricesc”: „M-am gândit de multe ori cum a fost posibil să supraviețuim Calvarului. Închise în spații strâmte, supuse unui regim de exterminare, fiind obligate să ne cunoaștem până la saturație toate limitele, noi, totuși, nu ne-am sfâșiat între noi și nu ne-am pierdut mințile, pentru că am descoperit puterea rugăciunii și am luptat să ne însușim treptele dragostei. A fost o adevărată revelație pentru mine când, peste ani, am aflat, sintetizate în mod magistral, aceste trepte care ne-au ajutat nu numai să ne suportăm, ci să ne iubim, cunoscându-ne așa cum eram, cu bune și rele.

Îmi pare rău că nu-mi amintesc autorul comentariului, era, cred, o predică, am ascultat-o la Vocea Americii într-un moment de mare secetă sufletească. Am reținut-o în datele ei esențiale, mi-a adus bucurie, lumină și claritate față de viața de temniță. Nu mă pot abține să n-o reproduc în rezumat, așa cum a reținut-o memoria mea. Se intitula *Cele douăsprezece culori ale dragostei* și demonstra care este caracterul *dragostei agape*, așa cum se evidențiază în [*Întâia epistolă a lui Pavel către corinteni*], capitoul XIII, 1–13 [din *Noul Testament*].

1) *Răbdarea*. Dragostea este îndelung răbdătoare. Răbdătoare cu tine însuși, răbdătoare cu aproapele tău. Dragostea te șlefuește, îți formează caracterul. Lucrarea aceasta cere răbdare.

2) *Bunătatea*. Dragostea este plină de bunătate. Nu umilește, nu lovește, nu aduce nefericire, nu îndurerează, nu este dură. Ai atâta bunătate câtă dorință ai să aduci fericire.

3) *Bucuria*. Dragostea nu pizmuiește, se bucură pentru calitățile și succesele aproapelui, se bucură pentru el, se bucură de prezența lui. Total lipsită de invidie, compătimizește pe cei care nu se pot bucura.

4) *Modestia*. Dragostea nu se laudă pe sine. Se bucură în tăcere, în adâncul inimii. Bogăția lăuntrică este atât de mare că nu are nevoie de laudă.

²⁷ Vasile I. Schipor, *Bucovineni în spațiul concentraționar al regimului comunist*, în „Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 2 (27) [iulie–decembrie] 2006, p. 586–587.

5) *Umiliința (Smerenia)*. Dragostea nu se umflă de mândrie. Nu detronează, nu calcă în picioare, nu disprețuiește. Dorește grandoarea aproapelui. Acceptă locul său în ierarhia creației, nu se ridică mai sus decât este locul său. Nu disprețuiește pe cel slab, îl ajută.

6) *Politețea*. Dragostea nu se poartă necuviincios. Nu este vulgară, are stil, îi plac manierele alese, respinge mojicia, alege tot ce este frumos, delicat, sensibil. Este cuviincioasă în aspect, în vorbire, în comportare. Are maniere chiar și față de cei ce lovesc.

7) *Altruismul*. Dragostea nu caută folosul său. Nu cere, dăruiește. Nu caută cât obține, ci cât poate dăru. Lipsa de dragoste duce la egoism, ultima consecință a lipsei de dragoste este *homo homini lupus*.

8) *Stăpânirea de sine*. Dragostea este calmă, nu se mânie. Mânia blochează discernământul. Spiritul blocat se face glas al diavolului, care vorbește prin cel mâniat cu cuvinte necugetate, grele, ucigătoare. Dragostea nu este iute din fire, nu-și permite nervozitatea.

9) *Gândirea curată*. Dragostea nu se gândește la rău, nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Are toate intențiile curate, lipsite de câștig. E în afară de orice minciună. Când ai gânduri necurate în legătură cu aproapele, nu gândi să te lupți să le alungi, ci caută să acumulezi dragoste.

10) *Discreția*. Dragostea acoperă totul. Nu vrea să rănească, ci să refacă. Vorbirea de rău este o asasinare a caracterului dragostei. Demascarea vine de la diavol.

11) *Optimismul creator*. Dragostea crede totul și speră totul. Dragostea crede în înălțare și speră până ce visul cel bun se împlinește. Speranța dă avânt și putere. Când nu mai crezi și nu mai speri, e semn sigur că nu mai iubești. Ești creativ cât timp ai dragoste. Fără dragoste, distrugi.

12) *Jertfa*. Ca să atingi perfecțiunea dragostei, trebuie să jertfești. Trebuie să-ți iei Crucea în spate, ca să urci Calvarul, cu toate consecințele lui. Dăruind totul și pe tine însuși, obții dragostea jertfitoare, dragostea agape, singura care te împlinește, te face desăvârșit.

Privind trecutul nostru de veterane ale temnițelor comuniste, constat că, încetul cu încetul, am reușit să ne însușim câte ceva din aceste minunate culori ale dragostei. Salvarea noastră a fost descoperirea că numai prin culorile dragostei se poate supraviețui în universul concentraționar. Acesta este marele miracol al supraviețuirii noastre. Nu ne-a fost ușor, am căzut și ne-am ridicat și iar am căzut, dar, până la urmă, am izbutit. Toiagul nostru a fost rugăciunea. Ne-am rugat în comun și ne-am rugat în parte. Ne-am rugat pentru toți ai noștri, pentru prieteni și pentru dușmani, și ne-am

rugat, mai ales, să nu ne părăsească cele trei mari virtuți: credința, speranța și iubirea. Mai ales iubirea”²⁸.

Mărturisirea bucovinencei Aspazia Oțel-Petrescu reprezintă un cod al supraviețuirii în spațiul concentraționar și în universul penitenciar deopotrivă și, în același timp, un „model cultural” al trăirii într-un secol violent, opus „agresiunii comuniste” și având corespondent doar în celebra frescă de la Sucevița, ce reprezintă „scara virtuților”²⁹.

Volumul *Adusu-mi-am aminte*, Roman, Rovimed Publishers, 2007, cuprinde memorialistică, acoperind în fluxurile memoriei mai bine de o jumătate de secol. Pe lângă mărturiile-document referitoare la detenția sa politică, oameni, locuri și etologie umană din universul carceral, valoroase sunt paginile referitoare la copilăria și adolescența sa petrecute în Bucovina și Basarabia: *Puiul de leandru*, p. 32–41; *Casa noastră din Basarabia, convorbiri cu coana Mărguța*, p. 51–54; *Liceul meu și ispășirea mea*, p. 77–94; *Satul meu natal, legendă și mit*, p. 120–129; *Un hram cu meri înfloriți*, p. 134–150; *Bădia Moisoii, fratele meu și satul său natal, Mihalcea Dubova*, p. 168–182. Evocând universul copilăriei și adolescenței sale, Aspasia Oțel-Petrescu are convingerea, la fel ca Mircea Eliade, că „orice pământ natal alcătuiește o geografie sacră”. Fotografii de epocă și versurile transcrise din diverși autori aduc un plus de frumusețe discursului cald-evocator, ca în cazul *Baladei* lui Nicolae Dabija: „Cât trăim pe-acest pământ / Mai avem un lucru sfânt: / O câmpie, un sat natal, / O clopotniță pe deal. // Cât avem o țară sfântă / Și un nai, care mai cântă, / Cât părinții vii ne sunt – / Mai există ceva sfânt. // Cât pădurile ne dor / Și avem un viitor, / Cât trecutu-l ținem minte – / Mai există lucruri sfinte. // Cât lucefărul răsare / Și în cer e sărbătoare, / Și e pace pe pământ – / Mai există ceva sfânt. // Cât avem un sat, departe / Și un grai ce n-are moarte, / Cât ai cui zice «părinte!» – / Mai există lucruri sfinte. // Cât durea-nevor izvoare / Ori un cântec ce dispăre, / Cât mai avem ceva sfânt – / Vom trăi pe-acest pământ” (p. 122).

În același registru tematic se înscrie și volumul *A fost odată*, București, f. ed., 2011, 776 p., autoarea propunându-și să răspundă aici la întrebările stăruitoare ale unor tineri de astăzi: „Cum a fost viața generației mele? Cum arătau acele vremuri

²⁸ Aspazia Oțel-Petrescu, *Strigat-am către Tine, Doamne...*, Cu o prefață, *Un nume pentru eternitate*, de Ion Coja, Ediția a II-a, Botoșani, Editura Axa, 2004, p. 356–358.

²⁹ În Bucovina niciuna din lucrările biobibliografice elaborate și publicate la Suceava, după evenimentele din 1989, nu o menționează pe Aspasia Oțel-Petrescu. Pe lângă documentarul citat mai sus, noi facem trimitere la cartea sa *Strigat-am către Tine, Doamne...* și la modelul său de trăire a destinului în studiul *Destinul unui gen vitreg. Memorialistica bucovineană consacrată spațiului concentraționar al regimului comunist*, publicat în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XIV, nr. 2 (29), iulie–decembrie 2007, p. 538–540.

îndepărtate despre care bunicii povestesc cu atâta nostalgie? În ce constă farmecul tradițiilor de atunci, ce le diferențiază de prezent?” (p. 3) Sumarul cărții cuprinde, astfel, în cele trei părți ale sale un bogat și divers material, de interes și pentru cunoașterea istorică privind Bucovina: memorialistică, evocări, medalioane, comentarii, corespondență, versuri de o mare varietate retorico-stilistică (balade, legende, colinde, pasteluri, cântece, sonete, poeme, catrene, elegii), multe dintre acestea fiind inedite. Și textele de aici se disting prin marea bogăție de date și informații referitoare la câteva teme învecinate: evenimente și situații-limită (războiul, ocuparea Bucovinei și Basarabiei de către sovietici, în 1940 și 1944, refugiul, strămutarea, deportarea, detenția politică), destine marcate dramatic de istorie, etologie umană, ethos românesc etc. Multe pagini frumoase de aici „găzduiesc” autori diverși, mai puțin sau chiar deloc cunoscuți astăzi, în Bucovina (versuri, proză).

Pivin, Gheorghe. Născut la 1 noiembrie 1922 în Horecea-Cernăuți. Tatăl său, Dumitru, combatant în Primul Război Mondial, primar în Horecea, „păstrător de obiceiuri și tradiții populare, ținea la cuvântul dat și la demnitatea sa de om și de bun român”. Mama sa, Maria, era rudă cu Zaharia Voronca, prietenul lui Ciprian Porumbescu. Studii la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți. În timpul primei ocupații sovietice (1940–1941), părinții îi sunt deportați în noaptea de 13/14 iunie 1941 și mor de foame în Siberia. Refugiat. După terminarea liceului, participă la eliberarea Ardealului de Nord, ca elev al Școlii Militare de Ofițeri din Radna. Se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași. Arestat în noaptea de 14 spre 15 mai 1948. Pus în lanțuri, împreună cu Neculai Popa, anchetat și torturat la Siguranța din Piatra-Neamț, unde a încercat să se sinucidă, tăindu-și venele. Condamnat la 20 de ani muncă silnică, pentru „crimă de uneltire împotriva statului”. Trece prin penitenciarele Jilava, Aiud, Pitești și lagărele de muncă de la minele de plumb Baia Sprie și Valea Nistrului. Este pus în libertate în 1963, fixându-i-se domiciliu obligatoriu în județul Bacău. Se căsătorește în comuna Gârleni. Profesor, pentru un scurt timp, la Școala Generală din Tazlău-Neamț. Metodist la Centrul de Librării și Difuzarea Cărții (C.L.D.C.) Bacău, librar în Gara Bacău. În 1965, se întoarce în vizită la Horecea-Cernăuți, unde revine o dată pe an și după 1989. Poet și prozator talentat, publică în „Revista Bucovinei” de la Cernăuți, semnând cu pseudonimul George Pivin-Leandru. Intelectual cu o vastă cultură filosofică, literară, muzicală³⁰. Astăzi uitat, pe nedrept, în Bucovina, unde nu-l menționează nimeni. Despre tragismul vieții din „captivitatea roșie”, George Pivin-Leandru scrie: „Călăii veacului bolșevic ne-au urmărit, ne-au prins și ne-au aruncat după zăbrele. Au surpat beznele iadului peste noi

³⁰ Aspazia Oțel Petrescu, *Pivin D. George–Leandru. Date biografice*, manuscris inedit, datat 20 iunie 2006.

și ne-au amestecat cu șobolani și libărci. Bătăi, frig și foame mușcau din carnea noastră. Și asta nu o zi, o lună sau un an, ci zeci de ani. Martirajul era atât de îngrozitor, încât îmi vine greu să-l descriu. Depășește cu mult martirajul primilor creștini, prin durata și cruzimea sa, spre a ucide nu numai trupul, ci și sufletul. Dacă zidurile ar fi înregistrat plânsul, vaietele celor schingiuiți, ar fi fost cea mai teribilă simfonie a groazei”. Moare la 18 aprilie 1995³¹.

Rein, Johann (Hans). Născut la 25 iunie 1894 în Frătăuții Vechi. Școala primară evanghelică din satul natal, cursurile Gimnasiului Superior de Stat din Rădăuți, absolvent promoția 1914. Combatant în Primul Război Mondial. Studii de Teologie la Viena. În 1920 se căsătorește cu învățătoarea Hermine Germann. După promovarea examenelor la Viena (1922) și Sibiu (1923), devine pastor la Hliboca. La 17 mai 1925, este ales paroh la Rădăuți. Alegerea sa este contestată, însă, de către autoritatea bisericească, întrucât nu avea trei ani vechime, cum prevedea statutul. În 1927 este din nou ales paroh la Rădăuți, cu 399 de voturi din 403 voturi exprimate. Alegerea este, de data aceasta, confirmată de către autoritatea bisericească și instalarea în parohie se face de către parohul de Cernăuți, dr. Arz. Senior, judecător instructor la Comisia disciplinară pentru preoții și învățătorii evanghelici din Bucovina. După ocuparea părții de nord a Bucovinei de către trupele sovietice (1940), este numit de către Consistoriul regional din Sibiu decan pentru partea de sud a Bucovinei, la 1 august 1940.

După repatriere (toamna anului 1940), este încorporat în armata germană. Cade prizonier, pe Frontul de Răsărit. La 11 aprilie 1949, se întoarce din prizonieratul petrecut în lagărele sovietice la familia sa, refugiată în Ihringhausen. În 1950 intră în serviciul Bisericii evanghelice din Palatinat, slujind ca preot în Edenkoben. De la 1 decembrie 1951 este paroh în Gönnheim și Friedelsheim. Trece la Domnul, la 1 august 1956, în Ludwigshafen am Rhein și este înmormântat în cimitirul din Gönnheim³².

³¹ Ilie Pivin, *Mă doare trecutul ca o rană deschisă*, în „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, VII, Cernăuți–Târgu-Mureș, 1998, p. 138–141; Petru C. Baciuc, *Gh. Pivin-Leandru*, în „Crezul nostru”, revistă de atitudine românească, Bacău, anul I, nr. 10, octombrie 2000, p. 6; Aspazia Oțel-Petrescu, *Cuvânt de reculegere pentru fratele Leandru*, în volumul *Strigat-am către Tine, Doamne...*, Ediția a II-a, Botoșani, Editura Axa, 2004, p. 429–431; Cicerone Ionițoiu, *op. cit.*, VIII (P–Q), 2006, p. 252. În Bucovina nu-l găsim consemnat în niciuna din lucrările biobibliografice elaborate și publicate la Suceava. Noi îl consemnăm în documentarul *Bucovineni în spațiul concentraționar al regimului comunist*, publicat în „Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 2 (27) [iulie–decembrie] 2006, p. 592–593.

³² Franz Wiszniowski, *Radautz, die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, Waiblingen, W. Eisele Inh. Täuber jun., 1966, p. 110–111; Edgar, Müller, *Die evangelischen Gemeinden in der Bukowina, Aufbau und Ende (II. Teil)*, 1972, p. 79–80; Kurt, Rein, Waldemar, Radmacher, *Fratautzer Heimatbuch*, München, Verlag „Der Süddeutsches”, 2005, p. 399–402.

Scherf (Schaerf), Izyu. Născut în 1913, la Cernăuți. Întreaga lui tinerețe și maturitate sunt legate intim de lumea artei. La Cernăuți, participă la expozițiile tinerilor evrei, organizate în 1935 și 1936. Aici ilustrează placheta lui Hersh Segal *Six Lullabies*, publicată în 1939. În timpul celei de al Doilea Război Mondial îl găsim înrolat în Armata Roșie, activând în regiunea Uralilor. Revine la Cernăuți, apoi se mută împreună cu familia sa la Iași, unde lucrează ca desenator la Teatrul Național Evreesc. Ulterior se transferă la București, lucrând tot ca desenator la Teatrul Evreesc de Stat și în media vremii.

În 1974, Izyu Scherf emigrează în Israel.

Se stinge din viață, în 1995, în Rehovot, lăsând posterității o bogată colecție de picturi pe teme iudaice, dar și pe teme care prezintă viața evreilor din Bucovina³³.

Din creația lui Izyu Scherf, mai cunoscute oarecum, într-un cerc restrâns, sunt lucrările: *Amintiri din copilărie. Cernăuți, Bucovina 1956, Bistrița, Munții Carpați, Vatra Dornei, Floarea-soarelui, Câmpulung A, Câmpulung B, Jaffa, Rehovot, Flori*, precum și ilustrațiile de carte *Purim. Evreul Mordechai, Ilustrație la volumul „Povestiri” de Shalom Aleichem 1 și 2 etc.*³⁴.

Stoleru, Vasile. Născut la 30 ianuarie 1907 în comuna Davideni, județul Storojineț. Fiul lui Ilie și al Mariei Stoleru. Studii la școala primară din Davideni și, cu întreruperi, la Liceul „Regele Ferdinand I” din Storojineț. Bacalaureat în 1929. Învățător în comuna natală, în perioada când și-a întrerupt studiile liceale pentru a-și întreține fratele. Cursuri universitare la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1929–1934). Licențiat în Teologie, la 6 iulie 1934, cu teza *Tratarea pastorală a săracilor*. Membru activ al Societății studențești „Dacia”. Căsătorit, la 14 ianuarie 1934, cu Viola Păuș, fiica cântărețului bisericesc din comuna Budeniț. Hirotonit preot ajutor pe seama parohiei din Botoșenița, județul Rădăuți, unde funcționează până în 1935. În 1935 se stabilește la Budeniț, județul Storojineț. În 1940, este transferat la parohia Carapciu pe Siret, de unde, în luna iunie, la invazia sovietică, se refugiază la Mitocul Dragomirnei. Revine la Carapciu pe Ceremuș în iulie 1941 și funcționează aici până în martie 1944. Împreună cu familia se refugiază la Avrig, județul Sibiu, până în 1945, când ocupă un post de coslujitor la Ițcani-Suceava (1945–1946). După un an, când slujește la Drăgoești, se stabilește la Bălăceana ca preot paroh. Arestat în noaptea de 15 spre 16 iulie 1959 și depus la închisoarea M. A. I. din Suceava. I se percheziționează locuința, este interogat, până în 22 octombrie 1959,

³³ Conf. yiddish.haifa.ac.il/tmr/tmr10/tmr10012.htm

³⁴ Izyu Scherf nu este menționat nicăieri în lucrările biobibliografice din Bucovina. Noi facem referiri la viața și creația sa artistică, pentru prima dată în Bucovina, în studiul *Valorificarea moștenirii culturale fără frontiere a Bucovinei. Libertate, oportunități și constrângeri*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XVII, nr. 1 (34), ianuarie–iunie 2010, p. 223–259.

în legătură cu „activitatea [sa] dușmănoasă la adresa R.P.R.” și a regimului: desfășurarea de „activități cu caracter legionar” – împrejmuirea cimitirului comunal, plantarea de pomi în grădina bisericii, pregătirea bisericii pentru sfințirea oficiată de mitropolitul Sebastian Rusan, la 3 iunie 1951, sfințirea unei fântâni, oficierea de slujbe pentru pomenirea morților (parastase), ținerea unor predici privind rânduiala muncilor agricole și respectarea sărbătorilor creștine (părintele i-ar fi îndemnat pe oameni să nu meargă „în anumite sărbători la arat și însămânțat”, afirmând că „omul seamănă toată săptămâna pe ogor, iar duminica și în alte sărbători trebuie să semene în biserică”). Condamnat, la 22 octombrie 1959, de către Tribunalul Militar Suceava, în deplasare la Botoșani, prin sentința nr. 603, la 10 ani de muncă silnică, 7 ani degradare civică și confiscarea averii personale, pentru „crimă de uneltire contra ordinii sociale”. La 2 decembrie 1959, Tribunalul Militar al Regiunii a II-a, prin decizia nr. 2961, respinge cererea de recurs a părintelui Vasile Stoleru ca nefondată. După pronunțarea condamnării definitive, preotul bucovinean Vasile Stoleru trece prin penitenciarele Botoșani, Jilava și Aiud, fiind supus regimului de exterminare, deși era bolnav, suferind de o „maladie ulceroasă”, potrivit certificatului medical din 18 iulie 1959. La 10 decembrie 1960, „deținutul contrarevoluționar” Vasile Stoleru este internat în spitalul formațiunii 0622 Aiud, unde moare la 12 decembrie 1960³⁵. În Bucovina nu-l găsim consemnat în niciuna din lucrările biobibliografice elaborate și publicate la Suceava. Noi îl consemnăm în documentarul *Elitele bisericilor tradiționale din Bucovina, 1940–1989*³⁶. Drama familiei preotului bucovinean Vasile Stoleru este povestită de Silvia Topolnițchi, una dintre fiicele sale³⁷ și este ilustrativă pentru destinul multor familii de preoți din România postbelică (soțiile îndepărtate din

³⁵ Conf. Ștefan Iloaie, Paul Caravia, Virgiliu Șt. Constantinescu, *Mărturisitori de după gratii. Slujitori ai Bisericii în temnițele comuniste*, p. 74; Cicerone Ionițoiu, *Cartea de Aur a rezistenței românești împotriva comunismului*, vol. I, p. 154; Vasile Manea, Cicerone Ionițoiu, *Martiri și mărturisitori ai Bisericii din România (1948–1989)*. *Biserica Ortodoxă*, p. 165; Vasile Manea, *Preoți ortodocși în închisorile comuniste*, Cu o prefață semnată de Î.P.S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, [Cluj-Napoca], Editura Patmos, 2000, p. 207; Adrian Nicolae Petcu, *Părintele Vasile Stoleru – un martir al Bisericii bucovinene*, în „Rost”, București, anul III, nr. 12 (34), decembrie 2005, p. 54–56. Vezi și Dorin Dobricu, *op. cit.*, p. 84; *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, Tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, a Înalt Prea Sfințitului Ioan Robu, Arhiepiscop și Mitropolit Romano-Catolic de București și a Excelenței Sale Dr. Cristoph Klein, Episcop al Bisericii Evanghelice C. A. din România, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2007, p. 666–670. Articolul de aici este semnat de Adrian Nicolae Petcu, consilier principal, Direcția de Cercetare a CNSAS.

³⁶ Vasile I. Schipor, *Elitele bisericilor tradiționale din Bucovina, 1940–1989*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XV, nr. 2 (31), iulie–decembrie 2008, p. 557–558.

³⁷ Vezi Elena Savciuc, *Refugiații din Bucovina. Povești de viață în și după refugiu*, p. 4.

serviciu, copiii fără drept la bursă de studii și chiar exmatriculați, persecutarea politică și marginalizarea lor socială).

Șesan, Milan-Pavel. Născut la 23 aprilie 1910 în Cernăuți. Este al doilea copil al profesorului universitar Valerian Șesan (1878–1940) și al Bojenei-Maria, născută Nemeș, cântăreață de operă și scriitoare, originară din Cehia (Praga). Își face studiile primare la Praga și Cernăuți, liceul la Cernăuți și, tot aici, urmează cursurile facultății de Teologie, trecându-și examenul de licență cu „distincție” în 1932. Între anii 1932 și 1935 studiază la Facultatea de Filosofie a Universității Caroline din Praga. Aici obține doctoratul în istorie și filosofie. Întors în țară, este, pe rând, lector de limba cehă la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Cernăuți (1935–1936), asistent și profesor la Facultatea de Teologie (începând cu 1936).

La începutul lunii iulie 1940, părintele profesor Milan-Pavel Șesan pleacă în primul refugiu, stabilindu-se vremelnic la București. Revine în toamna anului 1941 la Cernăuți în casa din Str. Mihai Viteazul, nr. 16, care nu a fost devalizată de trupele sovietice de ocupație. Al doilea refugiu începe la 25 martie 1944, după Sfânta Liturghie de Bunăvestire, când pierde aproape tot: o bibliotecă impresionantă, moștenită de la tatăl său, Valerian, mobilă, obiecte din casă, îmbrăcăminte. În acest ceas greu al vieții sale, părintele Șesan face eforturi mari pentru a-și slava cel mai bun prieten al său, mașina de scris, un „Consul” miniatural, cu care a lucrat până la sfârșitul vieții. Tot ce a scris părintele Milan-Pavel Șesan, după 1944, a cunoscut lucrarea acestei mașini, salvată cu multă trudă și riscuri. Primul popas îl face la Suceava, unde se refugiaseră mai mulți bucovineni, și unde se afla în refugiu Facultatea de Teologie și Mitropolia Bucovinei, sub denumirea de Mitropolia Bucovinei de Sud, condusă de mitropolitul Tit Simețea. Aici părintele Șesan este director al Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie din Suceava (1946–1948).

În această perioadă, mulți profesori universitari și colegi ai părintelui din Cernăuți preferă, însă, să se retragă mai departe de noua graniță cu U.R.S.S., alegând zone mai puțin primejdioase. Astfel, orașul Râmnicu Vâlcea devine un puternic centru cultural bucovinean, unde își desfășoară activitatea profesorul universitar Leca Morariu, împreună cu tânărul său asistent Traian Cantemir, de la Facultatea de Litere, profesorul Alexandru Ieșean, de la Facultatea de Filosofie, și alții. În scurt timp, se stabilește aici și părintele Milan-Pavel Șesan, în casa avocatului Gheorghe Vlădescu, din Str. Traian, nr. 191 bis. Profesorul Milan face o vreme naveta Râmnicu Vâlcea–Suceava în condițiile primejdioase ale acestor ani de ocupație sovietică. La 10 decembrie 1948, familia Șesan se stabilește la Sibiu, în Str. Mitropoliei, nr. 12, în apartamentul rămas de la prof. Emilian Vasilescu, care se mutase între timp la București. Aici părintele Șesan este profesor la Catedra de Istorie Bisericească Universală de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu (1948–1980).

Părintele profesor Milan-Pavel Șesan desfășoară o bogată activitate științifică materializată în peste 3 000 de lucrări (cursuri universitare, referate, articole, recenzii și note) publicate în volume și în diferite reviste din țară și străinătate: „Candela”, „Materiale arheologice”, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, „Ortodoxia”, „Mitropolia Ardealului”, „Mitropolia Banatului”, „Telegraful român”, „Byzantinoslavica” și „Hlas Pravoslavi” (Praga), „Neue Zeit” (Berlin), „Ostkirchliche Studien” (Wurzburg), „Kirche im Osten” (Göttingen), „Jurgen Kirschen” (Bremen), „Presence Orthodoxe” (Paris). În studiile sale, Milan Șesan tratează teme diverse: primele traduceri în limba română ale Bibliei, istoria teologiei ortodoxe, ortodoxia în trecutul Europei Centrale, vechimea creștinismului în spațiul carpatic, nașterea ideii papale, creștinismul la slavi³⁸.

Prin acest ultim „ostenitor al scrisului”³⁹, „model al cărturarului desăvârșit”, familia Șesan se întoarce în sfântul pământ românesc al Transilvaniei după două secole, timp în care, din „marea bogăție a depozitului său regenerativ, inepuizabil” de energii sufletești, a făcut să iasă la lumină în Bucovina istorică „frumuseți și valori spirituale durabile, ajunse începuturi de lumină națională”⁴⁰. Părintele profesor Milan-Pavel Șesan se stinge din viață la 7 iunie 1981 în Sibiu.

Tonenchi, Ioan. Născut în anul 1930 în localitatea Davideni, județul Storojineț. Fiul lui Constantin și al Aspasiei, originară din satul învecinat Cireș. Face școala primară în Davideni (1936–1941). După ocuparea părții de nord a Bucovinei de către sovietici, este obligat să repete clasa a IV-a, cu o învățătoare nouă, rusoaică. Din 1942 își continuă studiile la Liceul „Regele Ferdinand I” din Storojineț.

Refugiat, la 26 martie 1944. „Era în mijlocul lunii martie – povestește după război Ioan Tonenchi –, nu mult după sosirea mea acasă de la Storojineț. De la Prefectură venise ordin la Primărie să se pregătească oamenii de evacuare, căci rușii erau pe aproape și în câteva zile frontul ajungea din nou în Bucovina. Mama, săraca, singură, era speriată. Tata, la plecare, i-a zis că dacă vin rușii să ia copiii și să plece,

³⁸ Emil Satco, Ioan Pînzar, *Personalități bucovinene. Dicționar*, vol. VIII, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera” – Fundația Culturală a Bucovinei, 1997, p. 172–173.

³⁹ Filip Țopa, *Povestea Bucovinei*, vol. III, manuscris, București, 1984, p. 62.

⁴⁰ Teodor Tanco, *Lumea transilvană a lui Ion Creangă. Excurs istorico-literar*, Cuvânt introductiv de Petru Rezuș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 29. Pentru mai multe informații, vezi Vasile I. Schipor, *Maramureșeni în viața culturală a Bucovinei. [Familia Șesan]*, în volumul colectiv *Maramureș – vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 1998, p. 341–346; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, p. 454–455; Ciprian Bâra, *Teologul Milan-Pavel Șesan, modelul cărturarului desăvârșit*, în „Lumina”, primul cotidian creștin din România, 5 aprilie 2008, ediția online pentru Moldova, conf. www.ziarullumina.ro/articole;1145;...Milan-Pavel-Șesan... –. Pentru mai multe informații de specialitate și activitatea sa din refugiu, vezi, printre altele, *Dicționarul teologilor români*, conf. biserica.org/WhosWho/DTR/S/MilanPavelSesan.html -

pentru că am văzut o dată ce înseamnă să fii sub stăpânire rusească. [...] Am primit de la Primărie un ordin de evacuare pentru întreaga familie și atunci ne-am pregătit de plecare. Aveam o șură în spatele casei, unde ne-am gândit că puteam ascunde tot felul de lucruri, ca la întoarcere să le găsim, căci toți erau siguri că vom câștiga războiul și ne vom întoarce. Atunci s-a apucat mama de copt pâine, de fript carne, ne-a pregătit haine și ce mai gândea ea că ne va fi de trebuință să avem de drum. [...] Mama ne-a pregătit la tustrei copiii câte o desagă de pus pe spate și fiecare avea câte două rânduri de cămăși de schimb, două ștergare, o pâine de secară, o găină friptă și alte câteva lucruri mărunte. Toate familiile au primit ordin de evacuare. Fiecare pleca cu ce putea, unii au mers la gara din Storojineț să ia trenul, alții cu căruțele, alții pe jos. [...] Tuturor le era teamă de ruși, nimeni nu îi voia, toți se fereau, se adăposteau sau fugeau de ciuma aceea anunțată. Groaza aceea de ruși, instalată cu ocazia primei vizite a acestora în Bucovina de Nord, îi făcea pe oameni, în absența unei posibilități de a lupta împotriva lor, nu doar să renunțe la tot, ci și să-și asume o responsabilitate enormă, atât pentru ei cât și pentru familiile pe care le aveau în grijă. Libertate sau moarte, nu mai făceau diferență⁴¹.

Familia Tonenchi este repartizată cu refugiul la Baia de Aramă, la fel ca toți refugiații din județul Storojineț. De aici este trimisă la Șovarna de Jos, Mehedinți, până în iunie 1944, când, eliberat din armată, Constantin Tonenchi primește aprobarea de plecare a familiei sale în Banat, în satul Tincova, comuna Sacu, din apropiere de Lugoj. Își continuă studiile la Liceul „Coriolan Brediceanu” din Lugoj. În 1948, la recrutare, este etichetat „transfug bucovinean” de către șeful Comisariatului Lugoj, un lăcătuș cu șapte clase primare făcut peste noapte maior⁴². Ajuns inginer, Ioan Tonenchi se stabilește cu familia în Arad.

Inginerul Ioan Tonenchi își povestește în refugiu experiența sa de viață adeseori în familie și în cercurile apropiate, ca într-un adevărat ritual al perpetării memoriei colective, frecvent întâlnit în pedagogia socială a refugiaților bucovineni. Soția sa îi consemnează povestirile, care stau la baza romanului *Zodia Ciumei*, scris și publicat de către fiica sa, Mirella Tonenchi, în 2009: „Povestirile le-am auzit de nenumărate ori, la început ascultam pur și simplu, aveam să înțeleg mai târziu dar îmi plăcea să ascult de zeci de ori poate aceeași poveste, aceeași întâmplare, deși o cunoșteam pe de rost, știam ce urma să vină, uneori interveneau elemente noi pe care el și le amintise ulterior sau poate doar le omisese înainte, am crescut având în minte o idee extrem de limpede, aceea că tatăl meu fugise de ruși, de comuniști. [...] El ne-a vorbit, povestitor trăit prin cele trecute, ne-a amintit seri de-a rândul, ore după ore, uneori doar mie și mamei mele,

⁴¹ Conf. Mirella Tonenchi, *Zodia Ciumei*, 2009, p. 95–96, 97, 105.

⁴² *Ibidem*, p. 125–126.

alteori neamurilor, prietenilor și la un moment dat mama mea a început a scrie, a nota, de aducere aminte ori doar pentru neuitare [...]. Scriind tot mama mea, el povestind, amintind ce a trăit, ceea ce s-a întâmplat, lui și lor, m-am trezit în fața mea cu un text, o scriere, în care nu cronologia, nu scriitorul ci istoria, vremea și cei ce au trăit-o au importanță și contează, mama mea a intuit, a știut în întreg acest răstimp alături de el, în 48 de ani de căsnicie, soțul meu mi-a povestit de atâtea ori despre satul lui drag, despre evenimentele care i-au marcat întreaga viață, încât am putut urmări pas cu pas o parte din copilăria sa zbuciumată, m-am contopit cu acel băiat maturizat înainte de vreme și parcă mă vedeam pe mine trecând prin acele clipe [...]. Povestea lui și a lor, a celor mulți, numărați sau nenumărați, împrăștiați în toate zonele țării, ale unei țări rotunde și fără colțuri. Vremurile lor trăite în acel an de ocupație sovietică, pe urmă drumul pas cu pas al bucovinenilor dinspre un loc al lor către altul ce nu va fi fost niciodată al lor, dar în care cei mai mulți au rămas și din care au plecat doar pe calea cu singur sens ce o vom porni cu toții, într-o zi. M-am apropiat de textul scris de mama după povestirile tatălui meu cu un soi de sfială, cu un sentiment de anume plecaciune și în același timp de teamă. [...] Ieri, de Buna Vestire, atunci când s-a cristalizat zodia ciumei pentru unii, toți aceia constituie sâmburele acestei scrieri, ieri, când ei au plecat pentru totdeauna pe jos în urma căruțelor ca să se întoarcă acasă doar în vizită, ieri, dar ieri înseamnă mai mult decât atât, înseamnă înainte și după, înseamnă tot sau aproape totul pentru ei, nu doar un moment, nu o clipă, n-au trecut decât șaiszeci și cinci de ani de atunci, o viață de om, unii au trăit mai puțin, el avea paisprezece ani atunci de Buna Vestire, când au încărcat tot ce au putut într-o căruță și-au pornit spre România, ce mai era și asta că doar și ei erau România sau poate că nu, dar nu știau, nimeni nu va putea niciodată să scrie pe măsura a ceea ce au trăit ei, ce bine că mea mea a notat tot. S-au pierdut copii, părinți, s-au destrămat familii, unele s-au regăsit, altele nu, cine știe pe unde or mai fi trăind bucăți, fragmente, unii se caută și astăzi, câțiva au renunțat, alții au murit fără să lase din mâini speranța”⁴³.

Din bogăția de informații referitoare la epoca de dinainte de 1940 (1944), pe care le valorifică romanul, transcriem un fragment descriptiv referitor la conacul familiei Flondor din Storjineț: „Strada pe care era internatul, adresa mea de atunci, purta numele lui Iancu Flondor, unul dintre principalii artizani ai unirii Bucovinei cu Țara din noiembrie 1918. Nu departe de internat, pe aceeași stradă desigur, se găsea conacul familiei Flondor, o casă frumoasă cu două caturi situată nu la stradă, ci în spatele unei grădini splendide, străjuită de o poartă imensă din grilaj de fier. Grădina aceea cu meri ce primăvara explodau în flori albe, amețitor parfumate până-n stradă, plantați în zigzag ca nu cumva să își facă umbră unul altuia, m-a impresionat și uimit peste

⁴³ *Ibidem*, p. 5–8, *passim*.

măsură, căci nu pierdeam nicio ocazie de [a] da o fugă până acolo, indiferent ce anotimp ar fi fost, primăvară, vară sau poate mai ales toamnă și de a-mi lipi nasul de barele de fier lucrate cu o finețe măiastră, chiar dacă pentru doar câteva clipe, în care reușeam să mă transpun, să trec imaginar dincolo de gard și să mă trezesc în miezul unei grădini care s-ar fi putut numi al unui anume Eden. Apoi în partea din stânga, rondourile de trandafiri și hortensii perfect simetrice, înșiruri geometrice de cale, pe atunci habar n-aveam ce e aia o cală, și crini imperiali ce făceau legătura unora cu altele, de parcă grădinari regești veniți tocmai de prin Versailles ori creatori ai altor grădini celebre dăduseră tot ceea ce erau în stare, ca să stau eu și să mă zgâiesc la frumusețea lumii care credeam că e”⁴⁴.

„Tatăl meu avea 14 ani când a plecat din Bucovina, din Davideniul lui, iar mini-romanul meu a pornit de la povestirile sale. Totul e real, trăit, s-a petrecut aidoma” mărturisește, cu emoție, Mirella Tonenchi.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 73.

BUCOVINENI ÎN VIAȚA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ A ROMÂNIEI POSTBELICE (IV)*

VASILE I. SCHIPOR

Bukowiner im kulturell-wissenschaftlichen Leben Rumäniens in der Nachkriegszeit (IV)

(Zusammenfassung)**

Die Flucht und das Schicksal der Bukowiner Flüchtlinge in Juni 1940, bzw. März-April 1944 waren sogenannte „Tabu-Themen“ in Rumänien vor den 1989er Ereignissen. Indem es die Forschungen in dieser Hinsicht weiterführt, gehört das dokumentarische Material *Bukowiner im kulturell-wissenschaftlichen Leben Rumäniens in der Nachkriegszeit (IV)* zu den wenigen allein stehenden Werken, die diesen ergebnisreichen Forschungszweig gewählt haben.

Innerhalb der Beschäftigungen mit der Kulturgeschichte im allgemeinen, aber auch mit der Literatur- und Sozialgeschichte insbesondere, ergänzt die unterliegende Studie die bisherigen Kenntnisse durch die Forschung eines Bereiches der gegenwärtigen Geschichte, den die Forscher langer Zeit vermieden haben und der als Bestandteil des nationalen und europäischen kulturellen Patrimoniums verstanden wird.

In diesem Sinne und trotz vieler Schwierigkeiten (Zerstreuung der Bukowiner im ganzen Gebiet Rumäniens, die Auswanderung mancher von ihnen in den Okzident, die Unzuverlässigkeit einiger Quellen und der Mangel an Mitteln für Feld-, Archiv- und Bibliothekforschung, die Ablehnung oder sogar die Angst vieler Überlebenden, ihre Memoiren zu schreiben, das schwache Interesse der Nachfolger an der Familienforschung usw.) haben wir diese Studie verfasst, um sie zukünftig in einem biobibliographischen Nachschlagewerk mit alphabetisch geordneten, einer breiten Kategorie von aus der Bukowina geflüchteten Bukowinern verschiedener Nationalitäten und Konfessionen zugänglichen Daten einzubeziehen. All das ist ein Beweis für die deutliche Präsenz der Bukowina in der kulturell-wissenschaftlichen Entwicklung des Landes durch eine hervorragende schöpferische, heute wenig bekannte und bewertete Tätigkeit.

* Pentru întreaga problematică a temei, vezi un tablou mai amplu în *Bucovineni în viața cultural-științifică a României postbelice* (I), în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XVII, nr. 2 (35), iulie–decembrie 2010, p. 367–396; *Bucovineni în viața cultural-științifică a României postbelice* (II), ibidem, anul XVIII, nr. 2 (37), iulie–decembrie 2011, p. 575–613; *Bucovineni în viața cultural-științifică a României postbelice* (III), ibidem, anul XIX, nr. 1 (38), ianuarie–iunie 2012, p. 113–144.

** Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Schlüsselwörter und –ausdrücke: Flucht, Vertreibung, Deportation, Ribbentrop-Molotov Pakt, europäisches Drama für mehrere Generationen, Kriegsoffer, politischer Schuld, ethnische Diskriminierung und Hass, tragische Lebenserfahrungen, extreme Situationen, Authentizität und Ausdruckskraft, Trauma und soziale Marginalisierung, Erinnerungen an die Flucht, Bewusstseinsstrom, Humanisierung einer tragischen Welt, Bedauern und Nostalgie der Vergangenheit, Bewahrung des tragischen Gedächtnisses der Bukowiner, Genesung der moralischen Reflektion in der Öffentlichkeit, wenig bekannte und bewertete schöpferische Tätigkeit.